

SOK

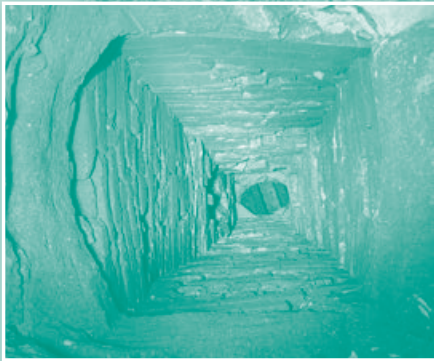

MEI 2016

mededelingen

64

van oeffen tijden

SOK

mededelingen

64

- 2 **IANNO, Van beroep Olieslager geweest of toch....?**
– *Wim Kneepkens*
- 14 **Kardoenblekerij herleeft in Zonneberg** – *R. Visser & G. Majoor*
- 22 **Een raadsel: Van Schaik en de Grote Berg** – *Hans Ogg,*
Frans Willems & Johan Janssen

IAN NO: OF TE
IAN HPKENS

Bartholomew

STON

1890

HV LRD

IANNO

Van beroep Olieslager geweest of toch....?

WIM KNEEPKENS, EFFILEURSDONK 37, 218 GC MAASTRICHT

◀ AFBELDING 1: IANNO: OFTE IAN HUPKENS opschrift in Slavante (Jan Spee E17-30)

Inleiding

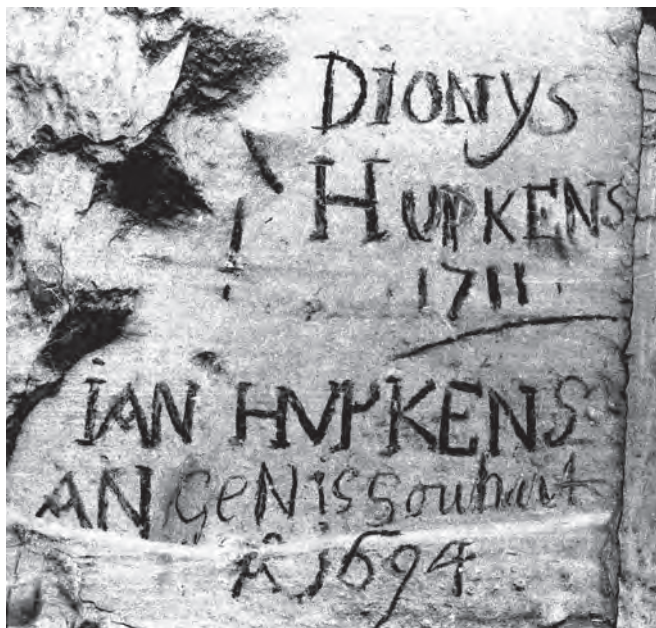
Een van de meest bekende namen in historische opschriften in onder andere het gangenstelsel Zonneberg is die van IANNO. Vanaf de eerste jaren dat ik mij ging interesseren in de mergelgangen trok zijn naam mijn aandacht. Met Harm Hovens ben ik enkele jaren later een inventarisatie gestart van alle IANNO-opschriften in de gangenstelsels van Noord en de Zonneberg, en later, via de inventarisatie van Jan Spee in de archieven van het RHCL (Regionaal Historisch Centrum Limburg), de Wildeberg, Zwarte berg, Slavante en Slavante Zuid.

In de andere gangenstelsels zijn geen aan IANNO gerelateerde opschriften gevonden. De inventarisatie in de Sint Pietersberg heeft ongeveer 170 opschriften opgeleverd. Uit deze bevindingen is een onderzoek gestart naar de persoon IANNO.

Het onderzoek

Al in een “nota betreffende de betekenis van het Zonnebergstelsel in de St. Pietersberg” van Provinciale Waterstaat Limburg uit 1966 (bedoeld om het belang van dit gangenstelsel duidelijk te maken) en het schrift “Commissie inzake wetenschappelijk onderzoek van de St Pietersberg”, opgemaakt door J.A.Th. Dielens in 1953, werd IANNO genoemd. In deze nota’s wordt vermeld dat IANNO door een opschrift gerelateerd kan worden met de naam Jan Hupkens (afb.1) en mogelijk van beroep (of dat van zijn vader) olieslager zou zijn geweest (olieslager is een molenaar in een oliemolen). Dit laatste werd geconcludeerd uit een opschrift ,waar *ianoleslacher* vermeld staat.

Maar was dat wel zo? Als IANNO olieslager is geweest, moet hij ook een

AFBEELDING 2: Dionys Hupkens 1711 – Jan Hupkens Angenis Souhait a 1694 (Jan Spee F15-54)

Maastricht telde rond het jaar 1700 circa 20.000 tot 25.000 inwoners, waarvan een aantal met de naam Hupkens. Daarvan hebben slechts enkelen de naam Johannes of Jan als voornaam. Van deze personen werd onder andere hun geboortedatum, trouwen en overlijden genoteerd. Vervolgens werd ook onderzocht of andere namen in de opschriften met IANNO een relatie hebben met de gezochte Jan Hupkens. Eén opschrift is hierbij interessant gebleken (afbeelding 2).

Om meer zekerheid te krijgen of de namen Jan Hupkens door dezelfde persoon geschreven is, zijn de foto's van afb1 en 2 door het Regionaal Historisch Centrum te Maastricht onderzocht. Het antwoord is positief, zodat het zinvol was deze afbeeldingen verder te onderzoeken.

In 1694 heeft IANNO met iemand, die zich Souhat of Souhait noemt, hun namen op een wand vereeuwigd. Vele jaren later, in 1711 zou een andere persoon, Dionys Hupkens, zijn naam ook daarbij kunnen hebben geschreven. De handschriften van Dionys Hupkens en Jan Hupkens lijken op elkaar. Reden genoeg om ook deze naam in het onderzoek mee te nemen.

molen hebben gehad of gewerkt hebben in een molen en welke molen is dat dan geweest? Dit was belangrijk genoeg om te gaan onderzoeken. Gaandeweg dit onderzoek duiken er interessante zaken op.

Als eerste plan van aanpak werd een lijst gemaakt van alle personen met de naam Jan of Johannes Hupkens, welke in de periode tussen 1680 en 1710 (dit is de periode waarin gedateerde opschriften met de naam IANNO zijn gevonden) in Maastricht gewoond hebben en in die periode een dusdanige leeftijd hadden dat ze voor onze IANNO in aanmerking konden komen.

Een korte levensloop van IANNO

Jan Hupkens is op 4 juli 1659 geboren in Maastricht en getrouwd op 26 januari 1691 met een jonge vrouw, genaamd Agnies Juliane Souhait (zie afbeelding 1 en 3). Agnies was mogelijk de dochter van een passementmaker (maker van veelal kanten versieringsstukken op kleding en meubels). Agnies en IANNO kregen tien kinderen. Zes zonen en vier dochters, waarvan het eerste kind, dat circa een jaar na hun huwelijk geboren werd, luisterde naar de naam Dionys.

AFBEELDING 3: Registratie van de trouw van Jan Hupkens met Agnes Souhait op 26 januari 1691

Dionys zien we ook terug in het voornoemde opschrift op afbeelding 2. Het lijkt erop dat Dionys, zijn zoon, in 1711 zijn naam boven het opschrift van zijn ouders uit 1694 heeft gezet. Bij vergelijking van een vermoedelijk handschrift van zoon Dionys verder in deze nota (zie afb. 7A), lijkt het er meer op dat dit door IANNO zelf

geschreven is. Hetgeen niet wegneemt dat zoon Dionys en IANNO mogelijk beiden in 1711 in “de berg” zijn geweest. In het opschrift boven het jaartal 1694 staat onduidelijk “ANgenis Souhait”. Zou dit het handschrift kunnen zijn van zijn vrouw Agnies Souhait?

Door deze meervoudige overeenkomst wordt in dit onderzoek er verder vanuit gegaan dat deze Jan Hupkens de gezochte IANNO is (later volgt er nog een aanwijzing).

Jan/IANNO was gereformeerd en is bijgezet in een zogenaamde legerplaats in de Sint Jan in Maastricht op 29-4-1721. Dit wordt tegenwoordig een genummerd graf genoemd. Bij een zoektocht in de archieven van deze kerk, waarbij vriendelijke hulp werd aangeboden door vrijwilligers van “de vrienden van Sint Jan”, was het graf niet meer terug vinden. Zij vertelden mij dat dit waarschijnlijk ontruimd is of onder de houten vloer in de Sint Jan zit.

In de trouwakte en overlijdensakte staat nergens het beroep van IANNO vermeld (de formele doopnaam is Johannes), dit betekende dat naar verdere aanknopingspunten gezocht moest worden.

Den 26 Jan: 1691
met attestatie van de
Walschen Kerkenraat
deser stads
van den 25 deses

Johannes Hupkens geboortigh van Maastricht
mit
Agnies Guliane Souhait geboortigh van
Maastricht

Akte van verdeling

Ook IANNO kwam uit een gezin van 10 kinderen, waarvan een twee jaar jongere broer Reijnier belangrijk blijkt voor verder onderzoek naar zijn beroep.

In de archieven van het Brabants Hooggerecht uit die tijd werd een ander interessant document gevonden uit 1719 (RHCL, Toeg.code 20.087A, inv. nr 391, pag 166). Hierin staat o.a. de volgende tekst: “negotie (handel/vent waar) en coophandel van leien, pannen etc.” In dit document worden twee namen genoemd: Joannes en Reijnier Hupkens. In de lijst van families met de naam Hupkens, die in die tijd leefden, waren geen andere families, die ook twee zonen hadden die naar genoemde namen luisterden. Dit betekent dat de in dit document genoemde Johannes Hupkens meer dan waarschijnlijk de gezochte IANNO is. Dit constateerende kon uit dit document opgemaakt worden dat IANNO samen met zijn broer Reijnier kooplieden/handelaren zijn geweest in onder andere pannen en dakleien.

Uit het document blijkt verder dat Reijnier ca. negen jaar eerder, namelijk op 22 augustus 1710 uit geld van gezamenlijke handel (dit is op te maken uit de tekst: “gekocht uit gemene gelderen”), aan de Houtmaas, een straat die parallel ligt aan de Stokstraat in Maastricht, een woning te hebben gekocht (RHCL: *Brab. Hgr. toeg.cod..20.086A, inv.766*). Deze woning was via een loting bij het opzetten van deze akte uit 1719 aan IANNO toegewezen, maar hij moest de helft van de waarde van deze woning, zijnde ca. 480 florijnen (omgerekend naar de huidige koopkracht ca. 4199 euro!) aan zijn broer Reijnier uitbetalen. Waarschijnlijk is deze woning bij de renovatie van het Stokstaatkwartier tegen de vlakte gegaan.

Waar komt de naam IANNO vandaan?

- 6   Waarom tekende Jan altijd met de naam IANNO? Deze vraag is gemakkelijk te beantwoorden: IANNO was namelijk in die tijd een normale voornaam, die afgeleid is van de doopnaam Johannes. Vaak laat IANNO een ruimte over tussen de twee letters N: IAN NO. Hiervoor is geen verklaring gevonden. Mogelijk dat hij hierdoor wilde aangeven dat hij zowel met Jan als met IANNO aangesproken kon/wilde worden. Deze indruk wordt gewekt als men naar afb.1, kijkt waar de gedeeltes van Jan vrijwel onder elkaar staan. Ook zou het kunnen dat het gewoon zijn manier van schrijven was, omdat in dezelfde afbeelding de letters P en K van Hupkens ook een stuk van elkaar zijn geschreven.

Broer Reynier was in 1695 getrouwd met Catharina Souhait, heel goed mogelijk dat dit een oudere zus of nicht van Agnies Juliane Souhait (de vrouw van IANNO) was. Ook weer een aanwijzing dat we de juiste Jan Hupkens gevonden hebben.

Belediging

Bij een verdere speurtocht in het RHCL is nog een document uit 1713 gevonden (RHCL: *Toeg.code 20.085B inv.nr.3640*). Hier werden de broers IANNO en Reijnier beschuldigd van onder andere belediging. Dit stuk betreft een opsomming van een aantal uitspraken en beschuldigingen van ene Du Bien richting de broers. Du Bien was lid van het schippersgilde. In dit stuk waarin een aantal zaken worden opgesomd, zijn vooral twee regels tekst interessant:

“Dat hij beclaegde meer als tien schepen maescoolen gelost hadde, die den clagere van vremde soude gekoght hebben het welcke hij beclaegde soude goet maeken”. Vrij vertaald: Dat hij, de beklagde (IANNO), meer als tien schepen kolen gelost heeft, die de aanklager van vreemden zouden hebben gekocht en welke hij met beklagde (IANNO) in orde zou brengen.

En de volgende tekst:

“Dat den clagere (Du Bien) op den vierden deses maents de ambaghtsluiden soude hebben laten vergaderen in den Roosemarijn. Dat hij deselve aldaer vol en soude gemackt ende als doen omgekoght hebben”. (Vrij vertaald: Dat de aanklager op de 4e van deze maand de ambachtslieden zou hebben laten vergaderen in de Roosemarijn en dat hijzelf aldaar hun beneveld zouden hebben met drank en omgekocht.

Uit dit stuk en uit het eerder gevonden document uit 1719, waarin staat dat de broers “reeds enige tijd” handelden in pannen, leien etc., wordt ook steeds duidelijker dat de broers langere tijd betrokken waren bij handel en exploitatie van genoemde goederen, die met schepen vervoerd werden.

Het schip

Twee andere opschriften van IANNO in de Sint Pietersberg, met een tekening van een schip, gaven ook een reden om een relatie met de scheepvaart te onderzoeken.

De zoektocht naar het getekend schip uit die tijd leverde bij informatie van deskundigen van Maas- en Rijnschepen (benaderd via internet) weinig op. Het soort schip is niet bekend. Dit was echter geen verrassing, want meerdere schepen uit die tijd kunnen nog niet worden geïdentificeerd. Er is nog weinig onderzoek naar gedaan (zie ook artikel van Ton Breuls, *SOK-Medelingen nr. 44*). Volgens deze specialisten is het in ieder geval geen groot schip, omdat er een sprietzeil op zit. Rijnschepen waren groter en hadden een z.g. razeil (vierkant zeil) (bron: <http://www.vaartips.nl>) Persoonlijk lijkt mij het schip toch nog een redelijke omvang te hebben, gezien de getekende “twee mannekes” op de achterkant van het schip in de tekening uit 1681.

Als IANNO ook een eigen schip heeft gehad, zou dat betekenen dat er zakelijke transacties geweest konden zijn en er is daarom wederom gezocht in de archieven van het Brabants en Luiks Hooggerecht uit die tijd. Hier is geen akte gevonden, die te maken heeft met een schip op naam van Jan Hupkens. Ook in een lijst met schippers van die tijd, die via internet te vinden is, komt de naam Hupkens niet voor. Daarom is in dit onderzoek niet verder op dit onderwerp ingegaan.

De enige relatie van IANNO met de scheepvaart is dat de gebroeders Hupkens een handel hadden in genoemde waar, die onder andere met schepen aangeleverd werd en het lossen van die waar van schepen.

AFBEELDING 4: Tekening van een schip met IANNO 1681 (zie de letter S op de kaart, afbeelding 8, van de Zonneberg). Een andere tekening uit 1680 in de Zonneberg duidt eveneens op een mogelijke relatie van IANNO met de scheepvaart op de Maas.

The image shows two examples of handwriting. On the left, the words 'WIOLES' and 'ACHER' are written in a simple, blocky, hand-drawn font. On the right, the words 'Jan Hupkens' and 'Jan Oll' are written in a fluid, cursive script. The 'Jan Oll' part includes a signature-like flourish and the number '925'.

AFBEELDING 5: Andere schrijfwijzen van Jan Hupkens en Janoleslacher (Jan Spee E15-01 en E15-12).

8

Die reletatie met het getekend schip daterend uit 1680 en 1681 (afbeelding 4, Schip uit 1681) zou dus ook kunnen betekenen dat de broers toen al in deze handel zaten of waren begonnen. Het is goed mogelijk dat de broers vanuit “Het Bat” (dat ligt tussen de Houtmaas en de Maas in) boten gelost hebben (of hebben laten lossen) en vervolgens deze waar via de Houtmaas verhandeld hebben, omdat daar de handel in genoemde produkten plaatsvond. Ook een aanwijzing in die richting is dat Reinijer een huis op de Houtmaas heeft gekocht.

De Houtmaas was/is een onderdeel van het huidige Stokstraatkwartier dat destijds een welvarende handel kende in onder andere hout, leien, dakpannen, kolen etc. dat via scheepvaart bij het Het Bat (naast de Houtmaas) aan wal werd gebracht. Van daaruit werden deze verder verhandeld en vervoerd naar de stad en omstreken (b.v. door de kooldragers).

Vanaf 1650 waren schippers en kooplieden de drijvende kracht achter een golf van moderniseringsactiviteiten in dit kwartier. Er werden nieuwe woningen en ook nieuwe pakhuizen opgetrokken.

De molens

Omdat in voornoemde nota's: “nota betreffende de betekenis van het Zonnebergstelsel in de St. Pietersberg” van Provinciale Waterstaat Limburg “ en “Commissie inzake wetenschappelijk onderzoek van de St Pietersberg”, opgemaakt door J.A.Th. Dielens” gesuggereerd wordt dat IANNO of mogelijk zijn vader Olieslager is geweest, is ook hier onderzoek naar gedaan.

De periode, waarin de opschriften met waarschijnlijke data in de gangen van het Noordelijk Gangenstelsel, de Zonneberg en in de archieven van het RHCL is aangetroffen, ligt tussen 1678 en 1710 (of 1711?). Er is dus een onderzoek gestart naar alle molens in en rondom Maastricht welke in deze periode bestonden en olie produceerden. Uit dit onderzoek blijkt dat slechts enkele molens in aanmerking komen als oliemolen.

In bestanden met namen van molenaars en voor zover bekend hun personeel uit die tijd, blijkt de naam Hupkens in die periode niet voor te komen (bron: <http://www.molendatabase.nl/>).

AFBEELDING 6: Een selectie van opschriften die mogelijk iets met broer Reijnier te maken hebben ((Jan Spee F12-15, C21-19, F21-15 en B22-01)

RENI
IANNNO
1700

RH
IANNNO
1700

Ianno(es)lacher(s)

In de voornoemde verslagen wordt IANNO of zijn vader dus geassocieerd met het beroep Olieslager (afbeelding 5).

Het volgende is gevonden in een van de indexboeken van Jan Spee (*Slavante 1-2-3; E15-01, E15-12 en E20-71*):

“Uit deze handschriften wordt in de eerder genoemde documenten gesuggereerd dat IANNO of/en zijn vader van beroep olieslager zou kunnen zijn geweest;

In hetzelfde vak is ook in een soortgelijk handschrift met de naam Jan Hupkens geschreven, mogelijk door iemand van de groep die toen aanwezig was en bekend stond om zijn mooie handschriften. Het is in ieder geval bedenkelijk dat de naam van dezelfde persoon in hetzelfde handschrift op twee manieren geschreven zou zijn. Zou deze ianoleslacher dan ook niet gewoon de naam van ene Jan of Ianno Ol(i)eslag(s) kunnen zijn geweest?”

Andere namen samen met IANNO

Bij de inventarisatie valt op dat een aantal keren ondermeer de volgende namen te vinden zijn bij of samen met IANNO: Olieslagers, Creusen, Duisens, Marcelli etc.

Uitgaande dat IANNO en Reijnier handelden in spullen, die met schepen vervoerd werden, is gezocht in de documentatie van Gilden. Het schippersgilde was al doorzocht, maar daar zijn geen van deze bekende namen gevonden. Een andere mogelijkheid is het gilde van kramers. De reden om daar te gaan zoeken was dat de gebroeders Hupkens mogelijk een handel hebben gedreven tussen de schippers en deze kraamlieden. Bij het doorzoeken van het bestand van de kramersambachtslieden is inderdaad een aantal bekende namen gevonden, zoals Olieslagers, Duisens en Creusen.

DIONIS
HUPKENS
1711
gabriel

Delia Hupkens
1711
Anna Nipels
1711

anna
Nipels
Catharina
hupkens

AFBEELDING 7: In vak 15 (Jan Spee) staan drie opschriften die mogelijk afkomstig zijn van de kinderen van IANNO. In hetzelfde vak staat ook het handschrift van afbeelding 2.

10

Veel van deze namen worden ook genoemd in het schrift van Dielens als zijnde berglopers, ook zonder dat er steeds de naam IANNO bij staat. Uit deze bevindingen wordt de indruk gewekt dat deze mensen goede bekenden zijn geweest van IANNO en waar hij dus regelmatig mee de “berg” in is geweest of hen daar ontmoet heeft.

Is zijn broer Reijnier in “de berg” geweest?

Deze opschriften stonden vaak bij IANNO. Ook valt op dat deze opschriften alleen voorkomen met het jaartal 1700 (als er al een jaartal bij staat) en alleen in Slavante Zuid (afbeelding 6).

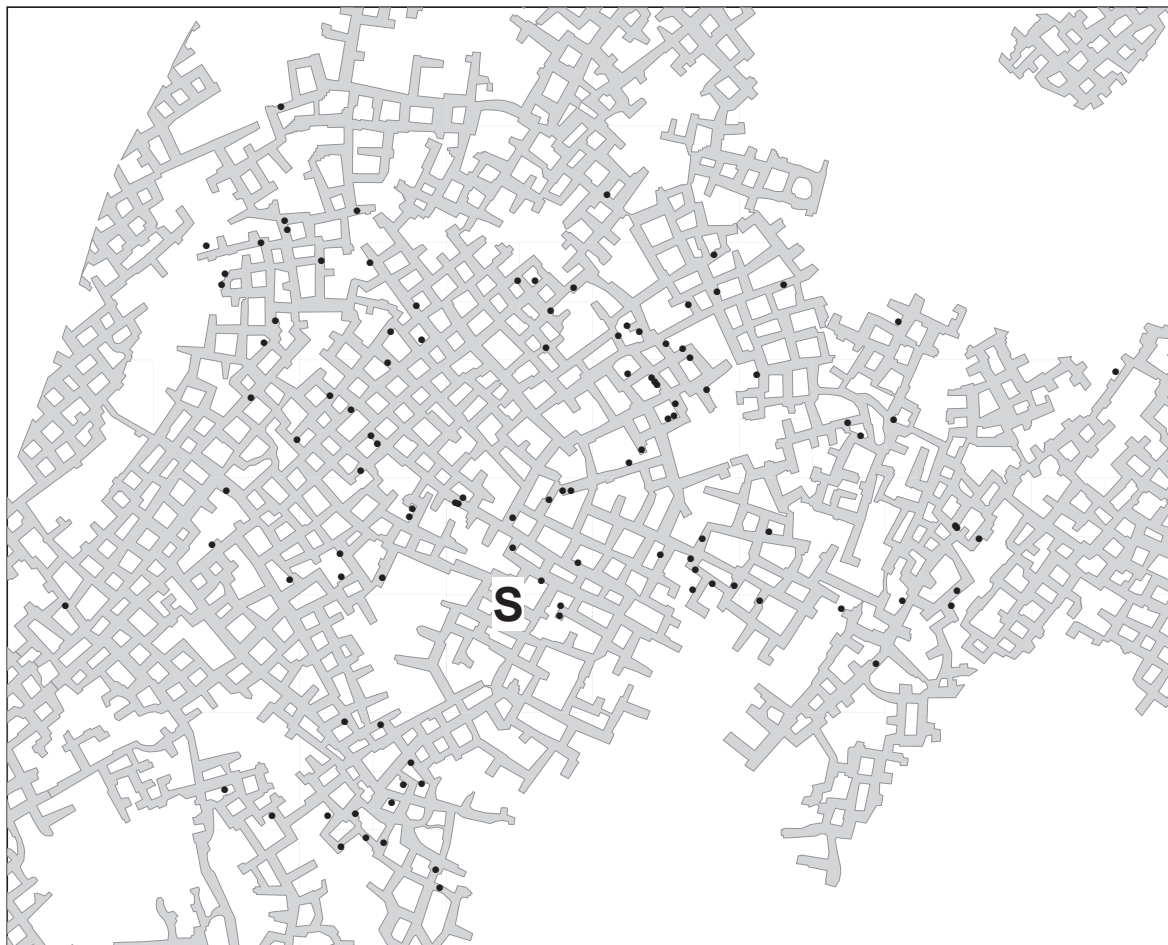
Van Reijnier is geen aantoonbaar aanknopingspunt in de gangenstelsels gevonden. Wel zijn in Slavante Zuid (*index Jan Spee Slavante Zuid*) meer-

dere opschriften met Reni en een enkele keer Reny en RH. gevonden, die mogelijk van broer Reijnier afkomstig zijn. Zou dit kunnen duiden op een eenmalig bezoek van Reijnier aan “de berg” in het jaar 1700?

Het jaar 1711

Van dit jaar zijn in Slavante een aantal opschriften gevonden die mogelijk van een aantal kinderen van IANNO afkomstig zijn. Zo zijn de namen Dionys, Gabriel Hupkens, Delia Hupkens en Catharina (afbeelding 7), evenals het belangrijke opschrift waarin de meisjesnaam van zijn vrouw Agnies Souhait (afb. 2) staat, vermeld met dit jaartal. Bij de opschriften met Delia en Souhait staan ook andere

AFBEELDING 8: Kaart van de Zonneberg met de geïnventariseerde opschriften van IANNO. Bij de letter S het scheepje met IANNO in 1681 (afbeelding 4)

namen, die ook weer relaties met de familie lijken te hebben, zoals de naam Anna Nipels (vriendin van Delia en Catharina?). Al deze namen staan ook nog eens in hetzelfde vak, namelijk F15). Mogelijk dat IANNO in dat jaar met een deel van zijn familie en andere vrienden/bekenden in Slavante (zuid) is geweest (ter gelegenheid van het feit dat IANNO en Agnies 20 jaar getrouwd waren?). Bij onderzoek van de indexboeken van Jan Spee wordt menige keer de indruk gewekt dat regelmatig groepen en/of met families dit gangenstelsel bezochten.

Indien IANNO in 1711 ook in het gangenstelsel is geweest, zou het mogelijk kunnen zijn dat dit dan ook het laatste jaar was, dat IANNO de gangenstelsels bezocht heeft, omdat geen opschriften meer van een jongere datering van IANNO zijn gevonden. Overigens komt de naam D. Hupkens rond/tussen 1720 en 1750 regelmatig voor in de historische archieven (o.a. burgerboeken) als bode van Maastricht. Mogelijk dat dit Dionys of een zoon van Reynier geweest kan zijn.

12

De tijdlijn

Ongeveer 40 % van de gevonden IANNO's hebben een (mogelijk) bijbehorend jaartal. Deze jaartallen zijn op een tijdlijn gezet (afbeelding 9), om te kunnen onderzoeken of hierin iets bijzonders te ontdekken is. Tevens zijn bijzondere gebeurtenissen van IANNO en in relatie met de berg erbij gezet.

Uit de inventarisatie van de opschriften met jaartallen lijkt het er op dat IANNO lang niet zo regelmatig in de berg kwam, als het aantal opschriften doet vermoeden. Er zitten vaak tussenposen van een tot meerdere jaren. Opvallend hierbij is dat hij vaak 1 tot 3 jaar achter elkaar de berg bezocht

heeft en dan 1 tot 4 jaar weer niet. Ook hiervoor is geen verklaring gevonden. De vraag is dan ook hoe representatief dit gegeven is gezien het percentage ten opzichte van de totale aantal gevonden IANNO's. Voor zijn 19^e jaar en na zijn 52^e jaar, de laatste 10 jaar van zijn leven, zijn geen gedateerde opschriften meer waargenomen van IANNO.

Tenslotte de droge cijfers achter de inventarisatie

Gevonden IANNO opschriften in Zonneberg:	108
Gevonden in het archief van Jan Spee/RHCL:	Zwarte berg:1
	Wilde berg: 2
	Slavante: 37
	Slavante Zuid: 33
	Noord: 4

De inventarisatie is gemaakt door onderzoek ter plekke in de Zonneberg en het Noordelijk gangenstelsel, verkregen fotomateriaal en de archieven van Jan Spee/RHCL

Met dank aan: Harm Hovens (inventarisatie Zonneberg en Noord), Max Wijnen (transcripties), Joep Orbons (bewerking afbeeldingen en maken kaart Zonneberg), Rob Heckers, Ton Breuls (aanleveren fotomateriaal), Hans Ogg (aanleveren fotomateriaal; adviseren opzetten artikel).

AFBEELDING 9: Bij ca. 40 % van de geïnventariseerde opschriften staat de naam IANNO met een jaartal vermeld. De jaartallen zijn op een zogenaamde tijdlijn geplaatst. Tevens zijn bijzondere gebeurtenissen van IANNO in relatie met "de berg" erbij gezet.

jaar	1678	1679	1680	1681	1682	1683	1684	1685	1686	1687	1688	1689	1690
leeftijd Janno	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31
leeftijd Reijnier	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29
Opschr. met datum													

Voor de eerste keer
mogelijk aantoonbare
IANNO in de berg

(*) Piet Swinnen

1691	1692	1693	1694	1695	1696	1697	1698	1699	1700	1701	1702	1703	1704
32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45
30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43

IANNO trouwt

Dionys
geb.

Delia
geb.

Met zijn
vrouw in
slavante
geweest?

Catharina
geb.

Agnies
geb.

Gabriel
geb.

Simon
geb.

KLEINE IJSTIJD	KLEINE IJSTIJD	KLEINE IJSTIJD	BOUW FORT STELSEL NOORD	
----------------	----------------	----------------	-------------------------	--

1705	1706	1707	1708	1709	1710	1711	1712	1713	1714	1715	1716	1717	1718
46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59
44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57
						???							

Johannes geb.

Frans en
Simon geb.

Johan
geb.

Reynier heeft woning
gekocht

Belediging

1719	1720	1721	1722	1723	1724
60	61	RIP	RIP	RIP	RIP
58	59	60	61	62	RIP

Janno heeft de
woning gekregen

(*) Piet Swinnen alias Betonvillen krijgt de gerechtigheid van de berg overgedragen

Cardon

— Culture
des Champs Elysees
en Wintergen

Kardoenblekerij herleeft in Zonneberg

R. VISSER, OP DE DRIES 6, 3770, ZICHEN-ZUSSEN-BOLDER

G. MAJOR, JEKERSCHANS 12, 6212 GJ, MAASTRICHT

◀ AFBELDING 1: Wandopschrift bij de ingang van de blekerij aan de Rue Verdun

Inleiding

Iedere bergloper in Zonneberg is ermee bekend: dicht bij de ingang, in de Rue Verdun, is aan de rechterzijde van de hoofdgang een verlaten kardoenkwekerij. Het is een klein gebied met aan de ingang de resten van een deurpost. Ooit moet het een af te sluiten gebied zijn geweest.

Het muuropschrift bij de ingang is intrigerend: “Cardon culture des Champs Elysees - L. Wintgens”. Het wordt vergezeld door een tekening van een aantal varenachtige bladeren (afbeelding 1).

Er moet dus vroeger een ‘culture’, een kwekerij, zijn geweest.

De VVV gids die hier tijdens de rondleiding aandacht aan schenkt en aan zijn gasten de vraag stelt of iemand weet wat kardoen is, krijgt meestal glazige blikken als reactie. Kardoen is inderdaad een vergeten groente, althans in onze streken.

Waar in de berg iets onbekend is, is de bergloper geneigd om dat nader te onderzoeken. In dit geval om te beginnen met uit te zoeken wat kardoen nu eigenlijk is en vervolgens het oprakelen van de geschiedenis van de kardoenkwekerij.

Naast diverse informatiebronnen op Internet is er een boek verschenen met als titel “Onvergetelijke groenten” door o.a. Han de Kroon (2008), met een hoofdstuk dat gewijd is aan kardoen. Hierin staat onder meer beschreven dat kardoen gekweekt en gebleekt werd in Zonneberg. De auteur is daarvoor in 2008 speciaal naar Maastricht afgereisd om met VVV gids Martha van de Ven de kwekerij te bezoeken.

Gedocumenteerde geschiedenis

Het is opmerkelijk, maar ook wel begrijpelijk, dat de activiteit om kardoen te bleken in de vochtige duisternis van kalksteengroeven pas decennia

na het begin ervan gedocumenteerd is. De oudst bekende schriftelijke verwijzing stamt uit het boekje “In de Nederlandschen Hooglanden” (Van Eijk, 1908). Daarin wordt beschreven dat een groep Zeeuwse landbouwers bij hun bezoek aan de gangenstelsels van de Sint-Pietersberg zeer geïnteresseerd was in de daar toen aanwezige kardoelen. Volgens Van Eijk ging het destijds om “een proef” van de heren Ceulen en Lousberg (De Grood, 1982). Op grond daarvan nemen we aan dat het bleken van kardoelen in de Sint-Pietersberg kort voor 1908 is begonnen.

Volgens Thewissen (1972) is het bleken van kardoelen in de Sint-Pietersberg “na Ceulen en Lousberg” gestaakt. Maar in het midden van de dertiger jaren van de vorige eeuw troffen Bels, Van Schaïk en anderen weer restanten van kardoelen in de Sint-Pietersberg aan (Bels, 1940). Die resten zullen daar niet heel lang hebben gelegen, wat het aannemelijk maakt dat er rond die tijd weer kardoelen in de Sint-Pietersberg werd gebleekt. Al dan niet na een korte onderbreking begon L. Wintgens in 1942 een kardoelen ‘kwekerij’ in de Sint-Pietersberg (zie hierboven). “Wintgens, beter bekend als ‘de Roeie Wintgens’, gaf het stuk land waarop de planten ‘s zomers zouden volgroeien. Sonnevillie pachtte een gedeelte van het Zonnebergstelsel en Jamin was de tuinder die het feitelijke werk zou doen.” (De Grood, 1982). De kwekerij functioneerde slechts één jaar in een doodlopende ‘zak’, met bij de ingang het hierboven al aangehaalde opschrift: “Cardon culture des Champs Elysées - L. Wintgens”. “Champs Elysées” verwees naar de naam van het huis van Wintgens, dat in de buurt van de huidige Champs Elyseesweg in het Jekerdal in Maastricht lag.

Een gesprek met de dochter van L. Wintgens

Op een zaterdagmiddag in de zomer van 2015 ontmoette ik (RV) op het smalle weggetje tussen het buitengoed Slavante en St. Pieter-boven per

toeval de jongste dochter van Louis Wintgens, die vergezeld werd door haar dochter en kleindochter.

Om meer te weten te komen over de kardoenkwekerij van de familie Wintgens vroeg ik haar eens te mogen interviewen om haar herinneringen aan de kardoenkweek te noteren.

Deze mevrouw, Ton Wintgens, werd geboren in 1936 als jongste van de vijf dochters van Louis Wintgens.

Louis was van Belgische afkomst en zijn vrouw kwam uit Eijsden. Het gezin vestigde zich aanvankelijk aan het Emmaplein en later in een groot huis dichtbij de plek waar zich nu het zwembad Jekerdal bevindt. Hun huis heette “Champs Elysees”.

Louis was tuinder. Hij kweekte diverse gewassen zoals tomaten, aardappelen, rabarber, asperges en witlof. In het begin van de oorlog kweekte hij kardoelen. Hij zou hiertoe een deel van het gangencomplex hebben gepacht. Er waren een tweetal houten toegangsdeuren waarmee de kwekerij afgesloten kon worden.

Kardoenzaadjes werden buiten op het veld opgekweekt. Als de planten voldoende gegroeid waren moesten ze in het donker worden geplaatst. Hierdoor zou de smaak minder bitter worden en werden de bladeren ‘ontgroend’. Maar eerst werden de kardoelenplanten in het veld ‘ontdisteld’ waarbij de toppen van de varenachtige bladeren werden verwijderd. Met de wortels nog in een kluit aarde werden ze in een klein complex zijgangen nabij de ingang van de Zonneberg op de mergelvloer geplaatst. Een kegel van losse mergel werd tegen de kluit aangebracht ter ondersteuning. De mergelvloer werd van tevoren niet speciaal bewerkt. Het is Ton niet bekend of Louis meststoffen toevoegde of dat er water aan de planten gegeven werd. Een drietal “losse arbeiders” assisteerde Louis Wintgens bij de werkzaamheden.

Tegen Kerstmis kon de gebleekte kardoelen geleverd worden. De stengel van het blad werd geoogst en verpakt, ongeveer zoals tegenwoordig

bleekselderij in de winkel ligt. De oudste zus van Ton kwam regelmatig in de kwekerij en verplaatste zich daarbij met een Jeep. Zij was het die de administratie voerde en voor de leveranties aan de klanten zorgde. Het waren vooral de betere restaurants in Maastricht (zoals hotel De l'Empereur en hotel Du Casque) die kardoelen op het menu hadden.

Ton zelf was destijds vanwege haar jeugdige leeftijd niet actief in de kardoenkwekerij. In 1943 was het met de kardoenkweek gedaan. De reden hiervan is haar niet bekend. Louis schakelde over op het kweken van champignons. Ton was hier wel actief bij betrokken, zoals met het vervoer van de paardenmest die opgeslagen was op de betonnen plaats onder aan de Zonnebergweg. Ze hielp ook met het maken van de champignonbedden, het bedekken hiervan met losse mergel en het plukken van de champignons. Dat plukken diende voorzichtig te gebeuren, omdat er bij te harde druk donkere plekken ontstonden, hetgeen afname van de kwaliteit betekende. Ook assisteerde ze bij het klaarmaken van de carbidlampen. Van de laatste weken voor de bevrijding van Maastricht in september 1944 waarbij er duizenden Maastrichtenaren toevlucht zochten in de St Pietersberg, kan ze zich niets herinneren.

Leeg en verlaten

Sinds 1943 is de kwekerij leeg en verlaten, hoewel er nadien incidenteel nog kardoelen in Zonneberg is gebleekt (De Grood, 1983). Hoe zou het er toch uitgezien hebben, en wat is kardoelen eigenlijk? In navolging van een eerdere poging van Ed de Grood (1982) hebben we besloten antwoorden op deze vragen te krijgen door zelf kardoelen te gaan kweken. Met als bijkomende doelen dat we toeristen kunnen laten zien wat er ooit in de "Cardon culture" gebeurde en dat we deze vergeten groente weer in bescheiden mate beschikbaar kunnen maken.

Kardoenzaad is gemakkelijk verkrijgbaar via internet en voor een luttel bedrag kun je, bijvoorbeeld bij de "Vlaamse Zaadhandel", een zakje met 50 zaadjes bestellen. In de maand mei worden deze zaadjes in de volle grond geplaatst en na een paar weken worden de jonge plantjes gespeend: de plantjes worden dan op circa 1 m van elkaar in de volle grond gezet. Na ongeveer vier maanden hebben de planten een hoogte van circa 1 m bereikt.

Enkele van deze planten heeft de eerste auteur, niet gehinderd door enige kennis op dit gebied, in september 2014 in "Noord" op de vloer van een gang gezet, om te zien wat er gebeurde. De planten werden overeind gehouden door de basis van de plant te bedekken met een kegel van losse mergel. In de loop van enkele weken verslaptten de planten deels, de centrale bladeren bleekten op en groeiden ook wat uit. Daarmee was het experiment voorbij. Ik (RV) wist wat kardoelen was en hoe het zich in de mergelgrot ontwikkelde.

De kardoelenplanten die ik nog in de tuin had laten staan heb ik laten overwinteren.

In 2015 bestelde ik weer zaad en begon in mei van dat jaar weer met kardoenkweek.

In de zomer van 2015 had ik dus twee soorten kardoelenplanten:

- 1: Overwinterde kardoelenplanten; deze planten groeiden in het tweede jaar verder uit tot circa 1,8 m hoge planten met in de zomer elk zo'n 30 distelachtige bloemen (afbeelding 2), waar bijen en andere insecten zeer in geïnteresseerd waren. Na de bloei kwam ik daardoor in het bezit van een ruime voorraad kardoenzaad. De distelachtige bloemen doen enigszins denken aan artisjokken, de bloemen van een familielid van de kardoelen.
- 2: Jonge kardoelenplantjes. Deze groeiden gedurende de zomermaanden uit tot circa 1 m hoge planten.

AFBEELDING 3: *Bleken van kardoen in de groeve: slappe donkere buitenste bladeren en overeind staande opgebleekte binnenste bladeren*

Ik vond het wel een uitdaging om, met medeweten en toestemming van de VVV en Natuurmonumenten, een zestal kardoenplanten, die in 2015 gezaaid waren, in de kardoenkwekerij te plaatsen en daarmee het beeld van 1943 gedeeltelijk te herstellen.

De resultaten waren vergelijkbaar met die van “Noord”. Zes planten werden in oktober met de kluit uit de volle grond gestoken en nog dezelfde dag op de mergelbodem van de “Cardon culture” in Zonneberg gezet. De wortels met aardkluit werden bedekt met losse mergel in kegelvorm zodat de plant overeind bleef staan. De eerste weken bleven de planten zonder opvallende verandering overeind staan met een normale groene kleur. Daarna verslaptten de buitenste bladeren, ze kregen een donkerder kleur en kwamen tenslotte plat op de grond te liggen, overeenkomstig het beeld op de foto van ir D.C. van Schaik in de publicatie van Bels (1940). De binnenste bladeren daarentegen bleven overeind staan en ze vertoonden zelfs nog enige groei. Tegelijkertijd verbleekten ze duidelijk (afbeelding 3). Na twee maanden, kort voor Kerstmis, waren de meeste bladeren donker

verkleurd en slap, en lagen op de grond. Enkele centrale bladeren stonden nog overeind en waren geheel verbleekt. Deze werden geoogst.

Culinaire ervaring met kardoen

Van verse, onbewerkte bladeren werd een klein stukje geproefd in twee toestanden: ongebleekt en gebleekt. De smaak van de ongebleekte kar-

◀ AFBEELDING 2: *Distelachtige bloem van de kardoen in het tweede jaar*

AFBEELDING4: SITUATIE na de oogst, overeenkomstig de waarneming van Bels (1940)

het oppervlakkige vlies en de stekeltjes van de bleke kardoensstengels werden weggeschild en de buitenste vezels werden verwijderd. Direct daarna trad het begin van donkere verkleuring op. Om verdere verkleuring te voorkomen werden de stengels onmiddellijk na het schillen in een waterige oplossing met citroensap gelegd. Daarna werden de stengels in stukjes gesneden en gedurende ongeveer anderhalf uur gekookt tot de stukjes zacht en mals waren. Na toevoeging van een klein uitje en enig bleekselderij, enig zout en peper werd de soep opgediend; omwille van de kleur werd een scheutje room toegevoegd. Er werden verder geen ingrediënten toegevoegd om de zuivere kardoensmaak te kunnen beoordelen. Het oordeel van het proefpanel was unaniem zeer positief: de kardoensoep had een zeer milde, aangename, licht-bittere smaak. Men was het

doen was uitgesproken bitter, maar zonder lange nasmaak. De gebleekte kardoen daarentegen had de bittere smaak vrijwel geheel verloren.

De geoogste, gebleekte kardoen werd getest in een 'proefpanel' bestaande uit beide auteurs, Valère Ceulen en hun respectievelijke echtgenotes Sonja, Annewies en Henriette. De bereiding werd verzorgd door Sonja.

Op internet is kardoen niet vergeten: er waren meerdere sites met aanwijzingen en recepten voor de bereiding van kardoen. Wij kozen voor soep en een maaltijd. De voorbereiding was tijdrovend en bewerkelijk:

erover eens dat slechts weinig toevoegingen nodig waren, omdat de delicate kardoensmaak wellicht hierdoor gedomineerd zou worden. De smaak was in zoverre uniek dat we geen vergelijking met een andere groentesoort konden maken. In de verte deed het enigszins aan die van witlof denken.

Het tweede deel van de kardoen werd volgens recept bereid met onder meer een saus van Roquefortkaas.

Bij het proeven van de maaltijd was onze mening dat de kardoen aan-

genaam zacht was van structuur, vergelijkbaar met asperges, maar de delicate kardoensmaak was overvleugeld door de smaak van de kaassaus. Het eindoordeel van het panel was dat van de kardoën een voortreffelijke soep kon worden gemaakt en ook bijzonder geschikt is als groente voor een maaltijd, maar dat toevoegingen kritisch moeten worden gebruikt.

Samenvatting van resultaten van onderzoek en kardoenkweek

De resultaten laten zich als volgt samenvatten:

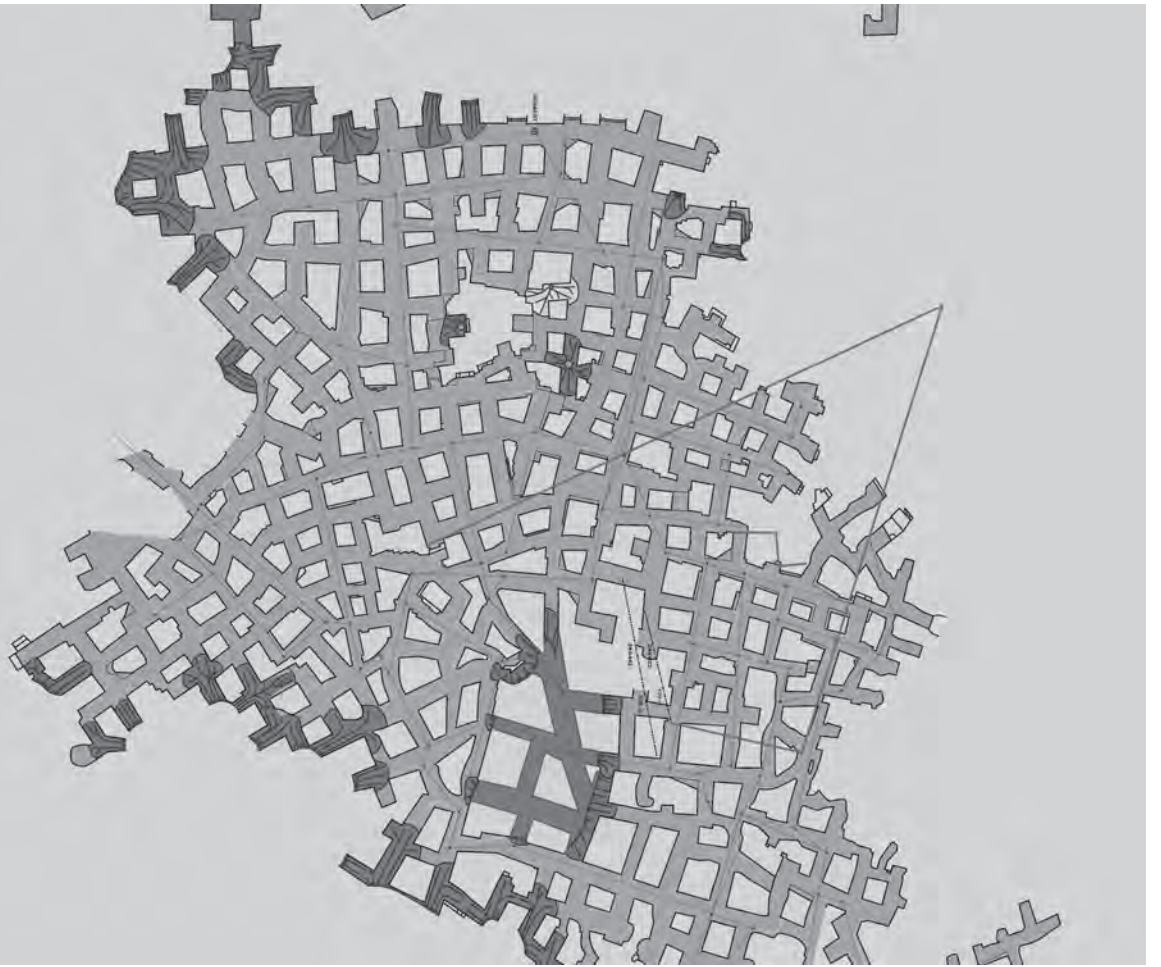
- Het oude en intrigerende opschrift in een zijgang van de Rue Verdun verwijst naar een kardoënblekerij, die hier in de jaren veertig van de vorige eeuw gevestigd was. Hierover is reeds eerder gepubliceerd (Bels, 1940; Thewissen, 1972; De Grood, 1982; De Grood, 1983). De kwekerij was dus in feite geen kwekerij maar een blekerij (De Grood, 1982);
- Het is gemakkelijk om kardoën in een tuin te kweken;
- Kardoën wordt in oktober, na ongeveer een half jaar in de tuin te zijn opgekweekt, als planten van ongeveer 1 m hoog met wortel en kluit op de vloer van een mergelgang gezet. De plant wordt gesteund door de basis te bedekken met een kegel van losse mergel;
- Plaatsing in een donkere mergelgroeve is van belang voor het bleken van de plant en niet voor de groei; slechts in het midden van de plant wordt enige groei van al bestaande bladeren waargenomen met een aanzienlijk lichtere kleur (opbleken);
- Waarschijnlijk voorkomen de constante temperatuur en hoge voch-

tigheid in de groeve dat de planten slechts ten dele verleppe en ontstaat de geringe groei van de centrale bladeren mede op basis van nog aanwezige voeding in de wortels;

- Planten die op het veld overwinteren groeien het tweede jaar op tot circa 2 m hoge planten met tientallen grote, distelachtige bloemen. Na de bloei verslapt de plant;
- Plaatsing van kardoënplanten in de voormalige “Cardon culture des Champs Elysees” biedt VVV toeristen een interessante kennismaking met een cultuurhistorisch aspect van Zonneberg en met een nu vrijwel vergeten groente.

Literatuur

- Bels, P.J., 1940. De Kardoën in Nederland. *Natuurhistorisch Maandblad* 29 (7): 66-69.
- Eijk, P. van, 1908. In de Nederlandschen hooglanden. W. Boekhoven, Sommelsdijk; pp. 54-55.
- Grood, E. de, 1982. Verdere bijzonderheden over de Kardoën *Cynara cardunculus* L. in Nederland. *Natuurhistorisch Maandblad* 71 (2): 33-38.
- Grood, E. de, 1983. Onderaardse tuinbouw in de Sint Pietersberg. Het bleken van kardoën. In: D.C. van Schaik e.a.: *De Sint Pietersberg. Met een aanvullend gedeelte van 1938-1983*. Ef & Ef, Thorn; pp. 534-535.
- Ruitenburg, A. van, R. de Ruwe & H. de Kroon, 2008. *Onvergetelijke groenten*. Fontaine uitgevers, Hilversum: 86-90.
- Thewissen, Ch., 1972. *Groentecultures in de Sint-Pietersberg*. *Dagblad De Limburger*, 11-01-1972, Maastricht.

Een raadsel: Van Schaik en de Grote Berg

HANS OGG, RAADHUISSTRAAT 31, 6336 VH HULSBERG

FRANS WILLEMS, DE MEANSTRAAT 17, 3770 ZICHEN-ZUSSEN-BOLDER

JOHAN JANSSEN, RECHTSTRAAT 37, 3770 VAL-MEER

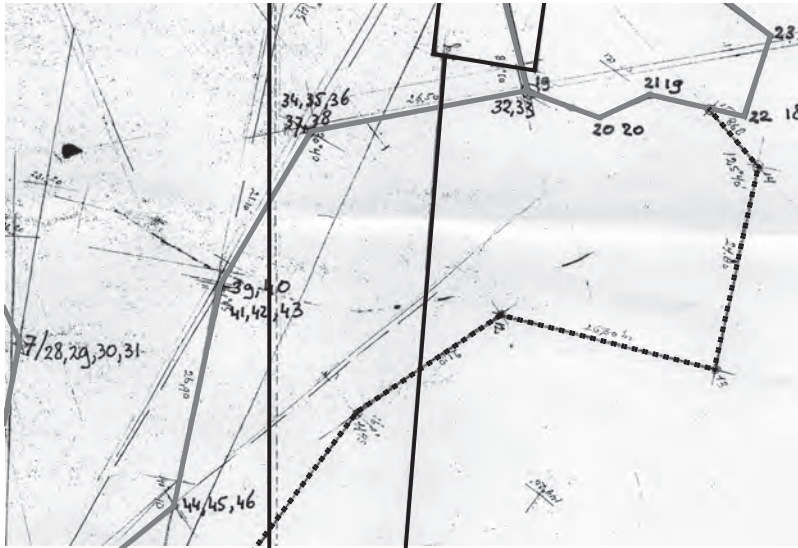
Inleiding

Een raadsel oplossen, het definitieve antwoord op een intrigerende vraag vinden, dat zou eigenlijk het mooiste moeten zijn wat er bestaat als je een onderzoek(je) doet. Maar soms zijn oplossing en antwoord toch minder bevredigend als ze blijken te liggen in een heel andere richting dan je oorspronkelijk dacht of nog erger: als blijkt dat het raadsel of vraag eigenlijk verkeerd waren geformuleerd. Dit artikel gaat over zo'n geval: er is iets bewezen en vastgesteld, maar iets anders dan we hoopten. De operatie is geslaagd, maar de patiënt dood.

Plattegrond en aslijnenkaart

Waar gaat het om? Al een paar jaar circuleren in bergloperskringen een paar foto's van opmetingen, die Van Schaik verricht zou hebben in de Grote Berg onder Zussen (bij sommigen bekend als de Lacroix-berg). De foto's zijn gemaakt aan de hand van stukken die zich in het Van Schaik-archief van het RHCL bevinden. Het gaat om een plattegrond van een gangenstelsel (afbeelding 1) waar vaag een grote driehoek en aslijnen op afgebeeld staan en een aslijnenkaart (afbeelding 2) met verschillende meetlijnpatronen, dezelfde grote driehoek, maar duidelijker en de situering van een bovengronds perceel. Op de aslijnenkaart zijn soms afstanden tussen twee meetpunten bijgeschreven en de hoek tussen twee meetlijnen.

Beide kaarten zijn gedateerd in 1953 en ondertekend door Van Schaik. De legenda geven aan dat het gaat om de bepaling van de ondergrondse grenzen van genoemd perceel. Waarschijnlijk was deze vaststelling nodig in het kader van de champignonteelt, om de grenzen van een nieuwe kweekkelder te bepalen. Het zou natuurlijk prachtig zijn als meetlijnen en

AFBEELDING 2: A-slijnen zoals door Van Schaik geschetst

bleek toch anders te liggen. Verschillende mensen, waarvan sommigen met een grote kennis van dit gangenstelsel, slaagden er niet in een match te vinden tussen plattegrond en patroon van de gangen. Daaraan droegen een paar factoren bij.

Allereerst hebben we het over een gangenstelsel dat in de afgelopen zestig jaren aan grote veranderingen onderhevig is geweest. Champignonkwekers hebben het landschap soms behoorlijk veranderd: losse mergel en brokstukken die overgebleven waren van de blokkbrekerij zijn soms in gangen gestort en versperren zo doorgangen; er zijn muren gemetseld, wellicht zijn er soms kleine doorbraken gepleegd. Op verschillende plaatsen zijn er instortingen geweest. Na het beëindigen van de champignonteelt (of soms al eerder) zijn schachten volgestort met aarde of afval wat ook weer tot

versperringen leidde, etc. Kortom: wat Van Schaik indertijd in 1953 zag, kan grondig veranderd zijn.

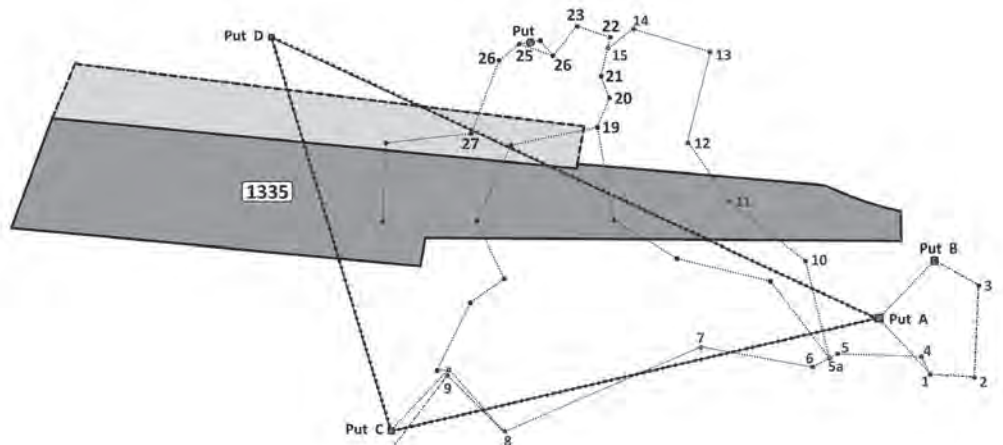
Een tweede probleem was de kwaliteit van de foto's. De archiefstukken waar het om ging waren vrij groot. Als daarvan een foto wordt gemaakt krijg je toch al snel te maken met vertekeningen aan de randen. Erger was dat de kwaliteit van de stukken veel te wensen overliet, in elk geval weinig contrast vertoonde. Er vielen op de foto dus heel wat details weg, met name op die van de meetlijnenkaart, zeker details die oorspronkelijk met potlood gemaakt waren. Ook waren de aantekeningen vaak in een behoorlijk priegelig handschrift. Daardoor was vaak niet duidelijk waarop bepaalde aantekeningen en cijfers betrekking hadden. Nog complicerder: de meetlijnen op de plattegrond en die van de meetlijnenkaart pasten

vooral plattegrond gekoppeld zouden kunnen worden aan delen van het nog bestaande gangenstelsel; daarmee zou een totale plattegrond van de Grote Berg een stap dichterbij komen. Nu is alleen het deel onder de bebouwde kom van het dorp in kaart gebracht, vooral om opvulling van gevaarlijke plaatsen mogelijk te maken of een inschatting van de veiligheidssituatie onder een specifiek perceel te maken. Dat alles was des te uitdagender omdat de plattegrond in het RHCL duidelijk onvolledig was. Er was een stuk vanaf gescheurd.

Zo op het eerste gezicht geen al te moeilijke opdracht, laat staan een raadsel. Je hoeft de plattegrond maar te koppelen aan het verloop van gangen en dat lijkt vooral een kwestie te zijn van goed zoeken naar herkenningspunten. Eerder een kwestie van zweet dan van hersens. Maar dat

AFBEELDING 3: Geconstrueerde opmeting

helemaal niet bij elkaar. Nergens waren ze op elkaar te leggen. Het lag dan ook voor de hand om de oorspronkelijke stukken nog eens te bekijken om na te gaan of er dan meer en duidelijker informatie ter beschikking zou komen. Helaas, ook die weg bleek (aanvankelijk in elk geval) afgesneden: toen we de stukken opvroegen, bleken ze, ondanks lang zoeken, niet te vinden. (Intermezzo: dat die stukken onvindbaar waren, is niet verwonderlijk. Het archief van Van Schaik is behoorlijk uitgebreid. Het bestaat naast brieven en rapporten, ook uit foto's en heel veel plattegronden. Die laatste twee categorieën zijn vaak geraadpleegd door bergenthousiastelingen die niet altijd even zorgvuldig met de zaken zijn omgegaan. Niet alleen zijn de archiefstukken door elkaar gegooid, ook zijn ze vaak slecht behandeld: verfrommeld, gescheurd etc. Ook zijn er stukken verdwenen: gestolen of misschien ergens totaal verkeerd terug gelegd. Dat laatste betekent dat ze in de 25 kilometer archief van het RHCL nagenoeg onvindbaar zijn. Op verzoek van het RHCL zijn we (Frans Willems en Hans Ogg) de beschikbare stukken nu opnieuw aan het ordenen; we ruimen ze beter op en beschrijven ze en waar mogelijk maken we ze digitaal beschikbaar. De foto's en negatieven worden ook (deels voor de eerste keer) gescand en daarna ook digitaal toegankelijk gemaakt. Bij

die recente herordering zijn de aanvankelijk onvindbare stukken opnieuw gevonden.)

Om het zoekwerk te vergemakkelijken heeft Frans Willems de twee belangrijkste stukken grafisch bewerkt. De plattegrond en de meetlijnenkaart heeft hij in een tekenprogramma opnieuw nagetekend en van duidelijke, contrasterende kleuren voorzien. We voegen die hierbij, in de vorm waarin wij (en andere zoekers) ze gebruikten.

Voor alle duidelijkheid: deze door Frans Willems bewerkte meetlijnenkaart bevat niet alle meetlijnen en geen van de bijgeschreven lengtes en hoeken. Op het oorspronkelijke stuk waren sommige gegevens te vaag om ze te kunnen interpreteren.

AFBEELDING 4: Aanduiding meetpunt

De zoektocht

Omdat de plattegrond, ondanks verwoede zoektochten in de zomer en herfst van 2015, tot nu toe geen aanknopingspunten had opgeleverd, besloten we ons in eerste instantie te concentreren op de meetlijnenkaart. Wat die ons in elk geval leerde was in welk gebied we het moeten zoeken: het bovengrondse perceel stond immers aangegeven en daarvan konden we nagaan waar dat lag: niet ver van de Waterstraat, aan de oude “Kerkesteeg”. (Deze is na de fusie van de gemeenten in Riemst eveneens Waterstraat hernoemd.) Globaal wijst het langgerekte perceel richting Heukelom (afbeelding 3). Ondergronds moest dat het gebied zijn dat ergens lag tussen wat de Grote Lus wordt genoemd en de Witte Kelder.

Het bovengrondse gebied ligt dus tussen de kop van de Kerkesteeg-instorting of het renbaantje en de instorting van de Diepestraat, richting Heukelom.

Ook maakte die kaart duidelijk hoe Van Schaik had gewerkt: hij was duidelijk uitgegaan van drie bestaande putten die samen de grote driehoek ACD vormden waar het eerder over hadden en die figureert op beide door ons bestudeerde stukken. Met behulp van die putten konden vaste meetpunten van de bovengrond overgebracht worden naar de ondergrond. Vlak bij put B ligt ook een put A. Bovengronds waren de putten A en B goed te situeren: ze lagen aan verschillende kanten van de Kerkesteeg die langs de smalle kant van het perceel voerde.

Vanuit put B werd door Van Schaik een meetlijnsysteem opgezet. Daarbij kun je natuurlijk niet de bovengrondse lijnen (bijv. AC) gebruiken: op die route liggen mergelkolommen.

Het is natuurlijk wel mogelijk om door mergelkolommen “uit te meten” zoals o.a. Jentis bijv. heeft gedaan. In dat geval wordt om een mergelkolom een denkbeeldige lijn getrokken en worden op de twee tegenover liggende zijdes meetpunten aangebracht. Een heel bewerkelijke werkwijze die grote precisie vereist. Maar zo werkte Van Schaik nooit, voor zover wij weten. Bij alle meetlijnen zoals wij die gevonden hebben (op één na, waarover straks meer) werkte hij met heldere zichtlijnen. Tussen twee meetpunten bepaalde hij de afstand, met een theodoliet bepaalde hij de hoek tussen twee meetlijnen. Ook elders werkte hij zo, zoals duidelijk werd uit zijn aantekeningen.

De eerste echte “ontdekkingen” werden daarna in de herfst van 2015

AFBEELDING 5: Aanduiding perceelgrens

gedaan door de Hulpdienst Groeven. We hadden Ton Breuls en Alan Claessens gevraagd om nadere inlichtingen en de Hulpdienst Groeven vond in het door ons aangeduide gebied aantekeningen (cijfers die meetpunten aangaven) op de muren die wel eens zouden kunnen horen bij opmetingen van Van Schaïk (afbeelding 4). Een paar dagen daarna vonden we nog enkele cijfers van meetpunten.

Rond die tijd (winter 2015) doken ook de meetlijnenkaart en plattegrond weer op in het RHCL en waren we in staat kopieën te maken, die iets beter leesbaar waren. Wat de meetlijnenkaart betreft ging het daarna betrekkelijk snel: zowel vanuit door ons gevonden meetpunten, als ook vanuit put B waren de door Van Schaïk uitgezette assen te reconstrueren en bij verschillende meetpunten werden ook cijfers die op de kaart stonden en meetpunten aangaven, terug gevonden. In sommige gevallen ontbraken ze. Op zich niet vreemd: champignonkwekers hebben nogal eens de neiging gehad muren schoon te schuren en te krabben. De met een dikke lijn aangegeven meetroute in afbeelding 3 hebben we geheel gereconstrueerd. Wat we ook vonden waren ondergrondse aanduidingen van het perceel: waar een meetlijn de kadastrale perceelgrens kruiste, werd op de wand van de betrokken gang aan weerszijden een rode verticale lijn getrokken, meestal vergezeld van de letter P (afbeelding 5).

Op afbeelding 3 is goed te zien dat in een deel van het perceel geen meetlijnen meer staan. De reden daarvoor is tamelijk triviaal: daar kennen we geen gangen meer, er is alleen mergelmassief. Er konden dus geen meetlijnen uitgezet worden. Het gebied ligt hier ook in de hang van de heuvelrug.

Ook konden we nu nagaan waar de putten C en D lagen. Put C was

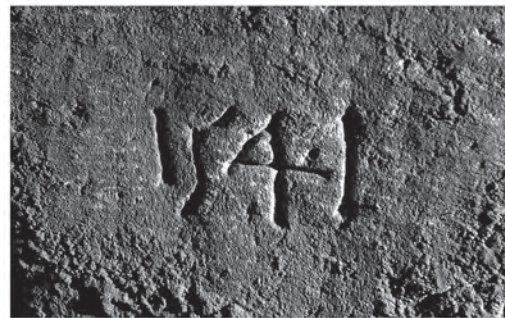

AFBEELDING 6: Put C

goed te vinden: we konden de meetlijnen reconstrueren vanuit het nog aanwezige meetpunt 8. Vandaar kwamen we bij put C (in de latere telling van Berno Huls heeft die het BHV-nummer 46 (Berno Huls Verzeichnis) (afbeelding 6). Put D hebben we moeten “raden”. Tussen C en D ligt een groot mergelmassief en er zijn geen meetlijnen te vinden, maar put D is zeker een van de vijf putten die in het aangegeven gebied vlak naast elkaar liggen. Waarschijnlijk is put D de bekende put waar het jaartal 1541 bij staat (BHV 59): die put was immers open in de jaren vijftig en dus geschikt als vast punt (afbeelding 7).

Toen we eenmaal zo ver waren, dachten we dat de rest een fluitje van een cent zou zijn. Nu zo veel vaste punten bekend waren, moesten we wel snel de plattegrond, die middels de grote driehoek ACD gekoppeld was aan de meetlijnenkaart, kunnen plaatsen. Maar zelfs toen lukte het niet. Wat Van Schaik getekend had, konden we op geen enkele manier koppelen aan de inmiddels bekende punten. De veronderstelling dat hij zo maar wat getekend had om een gemakkelijke boterham te verdienen, paste totaal niet bij wat we verder van zijn werk kenden. Dat bevat weliswaar fouten, maar niet van de orde zoals wij die hier zagen.

De eerste brainwave die we kregen, kwam toen we nog eens voor de zoveelste maal naar onze kopieën tuurden. Wat we ons nooit hadden gerealiseerd maar duidelijk werd door een scheur die aanwezig was aan de linkerkant van de ene plattegrond, maar aan de andere kant van de meetlijnenkaart: het betrof de voorkant en de achterkant van hetzelfde vel. Zo werd onze hypothese: op de ene kant heeft hij meetlijnen getekend, op de andere de plattegrond die daarop gebaseerd is. Maar dan is de driehoek die zo prominent staat op de meetlijnenkaart en zo vaag op de plattegrond, gewoon doorgedrukt. En als dat zo is, moeten we

AFBEELDING 7: Put D

GRONDSTORT

ST. PIETERSBERG

LEEM

KIEZEL
ZAND

KRIJT

ZUSSEN

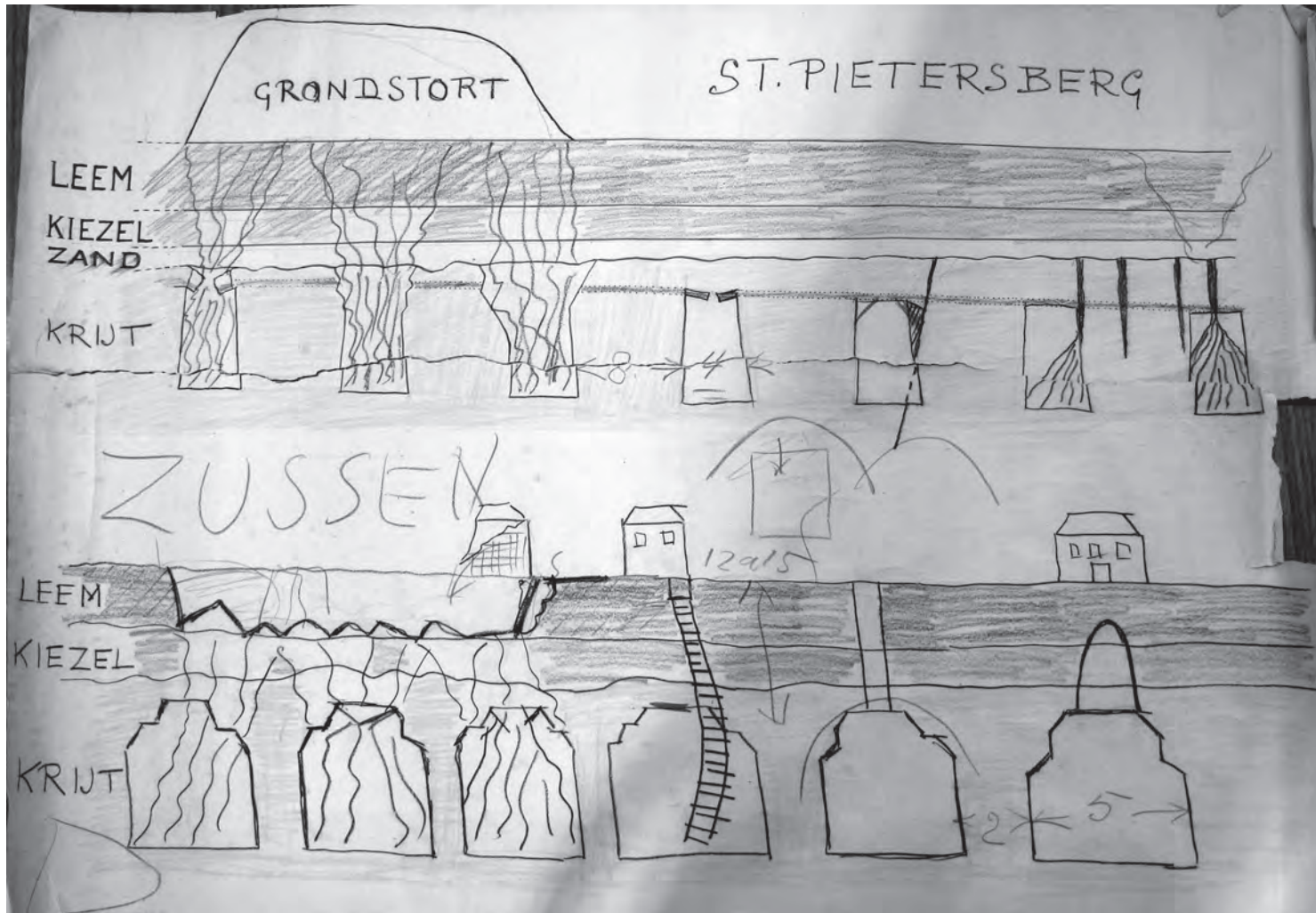
LEEM

KIEZEL

KRIJT

12a/15

2 5

a.h.w. spiegelbeeldig gaan zoeken: we hebben onze driehoek verkeerd gepositioneerd.

Dus volgde een nieuwe zoektocht: konden we nu wel een match vinden tussen plattegrond en werkelijke gangen? Nog steeds lukte dat niet, hoe we ook schoven. En ook lukt het ons maar niet een koppeling aan te brengen tussen de meetlijnen van de meetlijnenkaart en die van de plattegrond. Maar opeens viel het kwartje: de ont koppeling van voor- en achterkant van het betrokken archiefstuk zou ook kunnen betekenen dat die niets met elkaar te maken hadden. Bijv. omdat Van Schaik gewoon een plattegrond van een ander gangenstelsel gebruikt had om op de achterkant een meetlijnenkaart te tekenen. Dat bleek inderdaad het geval te zijn. We hadden steeds op de verkeerde manier gezocht. Bij doorspitten van de het totale Van Schaik-archief bleek de plattegrond een gedeelte te zijn van de kaart onder het zuidelijk deel van de Pietersberg, zeg: het deel onder de Observant. Die plattegrond is rond 1950 gemaakt in het kader van het toen door Van Schaik en Dielis uitgevoerde onderzoek in de

delen van de Pietersberg die op de nominatie stonden om te verdwijnen. Het is dan ook een plattegrond die je zelden bestudeert omdat het stelsel als zodanig niet meer bestaat. Dat zien we dus maar als excuus voor deze late observatie. Zo was dus wat wij “het raadsel Van Schaik” waren gaan noemen opgelost, maar minder opzienbarend dan we ons in onze jongensdromen hadden voorgesteld.

Nog één kleine nabrander, waarover de auteurs onderling van mening verschillen. Op een uitzondering na zijn alle meetlijnen zichtlijnen. Tussen meetpunt 7 en 8 (een lengte van ongeveer zestig meter) staat een muur. Er zijn nu twee mogelijkheden: of de muur stond er in 1953 al en Van Schaik heeft op een of andere wijze “door de muur heen” gemeten. Of de muur is later opgetrokken. Opvallend is echter dat de verbinding de blokken met alleen leem zonder toevoeging van kalk zijn gemetseld. Volgens velen (waaronder één van de auteurs) gebeurde dat alleen lang geleden en niet meer in de vijftiger jaren. Of is dit juist een bewijs van het voortbestaan van die metseltechniek? De vraag is dan, ook aan de lezer: weet iemand of er recentelijk nog met leem werd gemetseld?

Foto's en kaartbewerking: Frans Willems

Colofon

SAMENSTELLING EN REDACTIE

Ton Breuls
Joep Orbons

BASISONTWERP

Jos Bruystens, grafisch ontwerper, Maastricht

LAY-OUT & OPMAAK

Van de Manakker, grafische communicatie, Maastricht

DRUK

SHD Grafimedia, Swalmen

REDACTIEADRES

Bovenstraat 28
3770 Kanne/Riemst
België
Tel./Fax: (0032) - (0)12 45 40 59
E-mail: tbreuls@telenet.be

FOR SUMMARIES IN ENGLISH, PLEASE CONTACT THE EDITOR AT

Editor SOK Mededelingen
Bovenstraat 28
3770 Kanne/Riemst
Belgium
Tel./Fax: (0032) - (0)12 45 40 59
E-mail: tbreuls@telenet.be

De Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven is geassocieerd met Subterrania Brittanica (UK).

Er wordt naar gestreefd SOK Mededelingen minimaal 2x per jaar uit te geven.

Prijs van deze uitgave:

VOOR ABONNEES

€ 8,50 inclusief verzendkosten
door overmaking via bijgevoegde betalingsbrief
op rekeningnummer
IBAN NL71 INGB 0002 2055 89
BIC INGBNL2A
t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg
Godsweerderstraat 2, 6041 GH Roermond

LOSSE VERKOOP

€ 8,50 tegen contante betaling op het redactieadres.
De SOK Mededelingen zijn te bestellen door € 10,00 (inclusief verzendkosten)
over te maken op ING-rekening: 429851 (buitenlandse betalingen:
BIC: INGBNL2A en IBAN: NL31INGB0000429851) ten name van het
Publicatiebureau Natuurhistorisch Genootschap te Melick
(publicatiebureau@nhgl.nl).
Vermeld bij omschrijving de gewenste publicatie en daarnaast uw adres,
postcode en woonplaats.

Copyright auteursrechten voorbehouden, overname slechts
toegestaan na voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 1382-2608

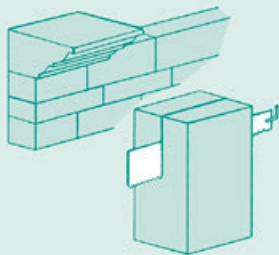

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van de Provincie Limburg

Mergelbouwsteen *P. Kleijnen*

*Bergstraat 31
6301 AB Sibbe
Valkenburg a.d. Geul
Telefoon 043-6014460*